

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління (Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 № 1279)

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 2, 2010

[Назад](#)[Головна](#)

УДК 338

Н.В. Васильєва,
к.е.н., доцент, кафедра регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом,
Національна академія державного управління при Президентові України

АНТИКРИЗОВЕ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

***Анотація.** Досліджено причини і наслідки впливу фінансової кризи на розвиток територій України. Визначено особливості кризових процесів в Україні. Розроблено напрями антикризового управління територіальним розвитком.*

***Annotation.** Reasons and consequences of influencing of financial crisis are explored on development of territories of Ukraine. The features of crisis processes are certain in Ukraine. Directions of anticrisis management by territorial development are developed.*

***Ключові слова.** Антикризове управління, територіальний розвиток, причини і наслідки впливу фінансової кризи, кризові процеси.*

Постановка проблеми. Україна ще не дійшла економічного «дна», але сьогодні потрібно тверезо оцінювати ситуацію в державі та розробити перелік дієвих системних заходів, реалізації яких дасть можливість їй вийти з кризи сильнішою. Головною проблемою вітчизняної економіки є достатньо велика залежність від експорту продукції металургійного і хімічного комплексів, сільського господарства, та суттєве зменшення попиту на нашу продукцію в світі, що спричинило значне падіння промислового виробництва, високий рівень безробіття, зниження заробітних плат тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика антикризового управління досліджується економістами багатьох країн. Окремі теоретичні, методичні та практичні аспекти розкриті у працях зарубіжних учених - Е. Альтмена, У. Бівера, Дж.М. Кейнса, Д. Речмена, П. Самуельсона, Р. Солоу, Дж.Ю. Стігліца, Дж. Сакса, М. Фрідмана, Дж. Форрестера, П. Уотермена; а також вітчизняних науковців - проблеми антикризового управління висвітлені в роботах О.М. Алімова, В.М. Гейця, Б.В. Грубського, З.П. Коровіної, І.І. Лукінова, А.А. Пересади, Г.О. Пятаченка, О.А. Слюсаренко, А.М. Федорищевої, В.Я. Шевчука, А.Д. Чернявського, М.Г. Чумаченка та інших.

Формулювання цілі статті. Метою статті є виявлення причин і наслідків фінансової кризи на розвиток територій України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «криза» походить від грецького «crisis» та означає вирок з якого-небудь питання. Кризова ситуація є перемним моментом у функціонуванні будь-якої системи, у процесі якого вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає якісно нового реагування з боку цієї системи [1]. Сьогодні для виходу України з кризи, на наш погляд, потрібно системно аналізувати не наслідки, а причини цього явища, що має глобальний цивілізаційний характер. Велику увагу в сучасних умовах учені приділяють теорії «довгих хвиль» російського вченого М.Д. Кондратьєва (1892-1938), який ще у 20-ті роки ХХ ст. здійснив зіставлення низки показників, що характеризували розвиток економіки СРСР відносно динаміки світового капіталістичного господарства.

Зазначене дозволило йому сформулювати власну концепцію, згідно якої поряд з малими циклами капіталістичного відтворення (тривалістю 8-10 років) існують великі - 48-55 років. В останніх учений виділив дві фази: підвищувальну та понижуючу. Перший цикл (з 1787-1792 рр. до 1810-1817 рр. - підвищувальна хвиля, з 1810-1817 рр. до 1844-1851 рр. - понижуюча), другий (з 1844-1851 рр. до 1870-1875 рр. - підвищувальна хвиля, з 1870-1875 рр. до 1890-1896 рр. - понижуюча), третій (з 1890-1896 рр. до 1914-1920 рр. - підвищувальна, і з 1920-1940 рр. - понижуюча). Відповідно до його розрахунків підвищувальна хвиля четвертого, великого циклу має розпочатися з кінця 40-х і продовжуватися до початку 70-х років ХХ ст., понижуюча - з початку 70-х до середини 80-х років того ж сторіччя. Перехід від понижуючої хвилі до підвищуючої наступного п'ятого циклу прогнозувався на початок 90-х років [2, с. 32-33]. Переважна більшість вчених-економістів вважають, що наявна ситуація є завершенням п'ятої економіко-технологічної фази - фінал віртуальної економіки, офшорних активів, у результаті чого виживуть лише реальні цінності, які мають бути реалізовані в якості дієвих інноваційних проєктів.

Влада повинна зосередитися на завершенні структурних реформ, які стимулюватимуть розвиток економіки в пріоритетних напрямках порівняно з іншими країнами. Антикризові дії варто спланувати не лише на період кризи в Україні, а й виходу з неї. Мустафа Кемаль Ататюрк (президент Турції - 1923-1938 рр.) свого часу зазначив, що говорючи про життя, ми говоримо про економіку, тому що неможна нічого зробити, якщо нація залишається бідною. Спочатку потрібно стати багатим, бо гроші вирішують все. Значну увагу потрібно приділити економіці. Повна незалежність можлива лише коли досягнута економічна незалежність.

На думку вітчизняного політика-економіста О. Зінченка потрібно розробити нову інноваційну доктрину держави, спрямовану на повну зміну інноваційної інфраструктури країни (космічні та нанотехнології, генетичні й екологічні проекти, високотехнологічне сільське господарство тощо). Необхідно шукати нові шляхи інтеграції науки, освіти, технологій і ринку, потрібно зберегти кваліфіковані кадри, здатні працювати в умовах надзвичайно високої світової конкуренції [3].

Тобто держава повинна більше інвестувати грошей в інфраструктуру (дороги, залізниця, аеропорти, стадіони та інше), надаючи, таким чином, роботу людям. Сьогодні треба створювати інтелектуальне конкурентне середовище на територіях, що дозволить повернути висококваліфікованих фахівців, котрі виїхали в інші держави. Системні інноваційні реформи з акцентом на передові технології впроваджувалися у Китаї, Південній Кореї, Сінгапурі, Японії.

Міністерством економіки України розроблено два законопроекти, що передбачають відновлення діяльності спеціальних економічних зон (СЕЗ) з відповідними пільгами для інвесторів. Проте не всі політики дотримуються спільної думки щодо доцільності прийняття такого рішення. Наприклад, Д. Святош, народний депутат України з фракції «Партії Регіонів» вважає, що «під час економічної кризи створення таких точок стабільності зможе надати вагому фінансову допомогу регіонам. Проте, в нашій державі нікому не вдалося контролювати роботу СЕЗ і запобігати їх перетворення у податкові ями. За умови реалізації механізму контролю інвесторів і створення СЕЗ за прикладом Китаю, з яких розпочався активний економічний розвиток цієї держави, є смисл обговорювати це питання. У першу чергу необхідно звернути увагу на створення ефективної регулюючої бази. Потенційними є депресивні регіони - Донецька та Луганська області, з метою запобігання закриття збиткових вугільних шахт, що дозволить зберегти робочі місця». Разом з тим С. Терехін, народний депутат України з фракції «БЮТ» навпаки скептично відноситься до повернення СЕЗ, «у тих регіонах, де надаються законом пільги не має порядку. Під час їх існування спостерігалися багаторазові спроби ухилення від сплати податків, нецільового використання пільг тощо. Для залучення інвесторів необхідно створити загальні сприятливі інвестиційні умови в державі (внести зміни у Бюджетний кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Якщо мова йде про оподаткування прибутку підприємств, потрібно не відміняти чи зменшувати ставку податку, а навпаки збільшувати норми амортизації на основні фонди, що використовуються для інвестиційних потреб. Не можна змінювати загальні правила оподаткування заради користі двох-трьох інвесторів, доцільніше вдосконалити системні механізми оподаткування та контролю» [4, с. 8].

На наш погляд, не потрібно відроджувати вільні економічні зони, а необхідно створювати технополіси, технопарки, і держава мусить законодавчо забезпечити їх умови для успішної роботи. Замість ввезення імпоротної споживчої продукції треба сприяти виробництву товарів (автомобілів, телевізорів, пральних машин і кухонних комбайнів, пирососісів, побутових нагрівачів, прасок найсучасніших моделей та брендів) на теренах України. З цією метою іноземним фірмам надати землю, комунікації, право безмитного ввезення сучасного устаткування і всього необхідного для виробництва. Законодавство має гарантувати, що новостворене підприємство сплачуватиме податки лише після відшкодування витрат на організацію виробництва в країні. Зазначене дозволить створити нові робочі місця, зміцнити внутрішній ринок, посилити національну валюту та конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку.

У своєму виступі до круглого столу «Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи» (Національний інститут стратегічних досліджень) директор департаменту макроекономічного прогнозування Міністерства фінансів України В. Парнюк зауважив, що кризу в Україні обумовили значна залежність від імпорту та слабкість власного виробництва. У державі необхідно змінювати принципи податкової політики, бо сьогодні основний тягар несуть галузі, які створюють високу додану вартість [5].

Більшість економічних аналітиків вважають, що майбутній розвиток України визначатимуть радіотехнічна, радіоелектронна, авіаційна та космічна галузі, енергетичне машинобудування, аграрний і продовольчий сектор. На думку **старшого економіста Центру соціально-економічних досліджень (CASE Україна) В. Дубровського**, економіка держави не може триматися на одній галузі - чорній металургії, а її підтримка дає більше негативного ефекту ніж позитивного. Виходячи з цього, експерт рекомендує спрямувати зусилля на підтримку дії ринкових механізмів і відкритості української економіки [5]. Крім того, не слід повністю відмовлятися від оборонної промисловості, щоб забезпечити країну від переділу ринків збуту та доступу до ресурсів.

Національним інститутом стратегічних досліджень проаналізовано особливості кризових процесів в Україні, що дозволило встановити наступні суттєві висновки [6]:

1. Підгрунтя наростання макрофінансової нестабільності лежить у попередньо здійснюваній економічній політиці, яка характеризувалася невиваженістю та неадекватністю стратегічним завданням і можливостям розвитку національної економіки. Світова фінансова криза відбулася в Україні у фазі посилення внутрішньої політичної кризи, що спричинило різке загострення структурних диспропорцій національної економіки, виявило недієздатність моделі економічного зростання.

2. Модель економічного зростання з переважанням низько технологічного експорту виявилася вельми вразливою щодо раптових змін кон'юнктури на світових ринках. Реакція вітчизняної економіки на падіння зовнішнього попиту у вигляді девальвації гривні та скорочення експорту негативно позначилося на загальній економічній динаміці.

3. Вплив зовнішнього чинника згенерував внутрішні дисбаланси вітчизняної банківської системи, які накопичувалися протягом останніх років, виявив обмежену ефективність монетарних засобів Національного банку України. Відсутність чітко окресленої програми антикризових дій з боку НБУ посилила недовіру до нього та поширила практику спекулятивних операцій.

4. Зниження внутрішнього попиту на продукцію вітчизняної промисловості з боку населення, державного та приватного секторів через сповільнення приросту доходів і неможливість залучення кредитних коштів, зменшили платоспроможність підприємств і збільшили витрати на основні складові собівартості. Криза на рівні та якості життя населення позначилося в останні місяці 2008 р., а на становище з фінансування соціальних статей Державного бюджету - у першому кварталі 2009 р. Надалі слід очікувати поступове наростання проблемних явищ, пов'язаних із наявністю низки структурних вад вітчизняних ринку праці та системи соціального захисту.

5. Щодо територіального виміру кризи, то найбільше падіння відзначено в східних регіонах України, де переважно сконцентровані підприємства металургії,

машинобудування та хімічної промисловості, висока питома вага монофункціональних міст, відсутність потенційних можливостей та досвіду розвитку альтернативних видів економічної діяльності. Поглиблення регіональної асиметрії показників економічного та соціального розвитку є вельми загрозливим, оскільки становить перешкоду процесам консолідації українського суспільства.

На наш погляд, для ефективного розвитку територій необхідно застосовувати механізм антикризового управління, головною задачею якого є вироблення найменш ризикових управлінських рішень, що дозволили досягти встановлених цілей з мінімальною кількістю негативних наслідків. По-перше, необхідно діагностувати параметри кризи: моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища, виявлення відхилень параметрів від норми та вірогідність загрози, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і прогнозування можливих напрямів та визначення чинників, які впливають на розвиток кризи, масштабу потенційних втрат. По-друге, розробити концепцію подолання кризи, скласти ситуаційні плани або сценарії та втілити на практиці стратегічні напрями.

Механізм антикризового управління має здійснюватися через проведення адміністративної реформи, що дозволить змінити кадрову політику на всіх рівнях, зменшити чисельність державного апарату у

2,5-3 рази, переформувати систему підготовки, підвищення та перепідготовки кадрів з урахуванням сучасних антикризових вимог.

На ефективний розвиток регіонів впливає державна інноваційна політика, яка має підтримувати фундаментальні дослідження, надавати правовий захист інтелектуальної власності, сприяти інтеграції наукової, науково-технічної діяльності й освіти, підтримувати конкуренцію у цій сфері, створювати сприятливе інноваційне середовище, заохочувати оновлення капіталу за умов впровадження нових видів обладнання, сировини, матеріалів та інше, що раніше не використовувалися у виробництві. Крім того, значно повинні розширюватися міжрегіональні та міжнародні зв'язки.

Висновки. Таким чином, на наш погляд, формула успіху України сьогодні визначається створенням «мозкових центрів», які поєднують зусилля незалежного фахового експертного співтовариства з активністю громадянського суспільства, та сприятимуть появі нових ідей і проєктів випереджального розвитку держави. Тобто необхідно здійснити перехід від експортно-сировинного до інвестиційно-інноваційного типу. Світовий досвід свідчить, що будь-яка країна підвищує свій інноваційний рівень і входить до технічно розвинених держав у фазі зростання чергового технологічного укладу - шостого. Саме в цей період необхідно спрямувати всі економічні та громадські зусилля на створення в національній економіці конкурентоспроможних підприємств, які здатні зміцнити позиції держави на світовому ринку.

Список літератури

1. Василенко В. О. Ситуаційний менеджмент : навч. посіб. / В. О. Василенко, В. І. Шостка – К. : ЦУЛ, 2003. – 335 с.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
3. Зінченко О. Вжити Україною / О. Зінченко [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня № 48 (727), 20-26.12.2008. – Доступ до статті : <http://www.dt.ua/3000/3100/64998/> – Заголовок з екрану.
4. Святош Д. Стоит ли возобновлять в Украине деятельность СЭЗ? / Д. Святош, С. Терехин // Бизнес, № 17 (848), 27.04.09 г. – С. 8.
5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи : матеріали круглого столу Національного інституту стратегічних досліджень (25 лютого 2009 р.) // [Електронний ресурс] – Доступ до статті : <http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/index.htm> – Заголовок з екрану.
6. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень // [Електронний ресурс] – Доступ до статті : <http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/index.htm> – Заголовок з екрану.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"